

*В. М. Янишівський,
аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України
НАН України*

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Здійснена оцінка інтелектуального капіталу регіонів України на основі розрахунку інтегральних індексів інтелектуального капіталу регіонів. Проведено групування регіонів України за рівнем розвитку інтелектуального капіталу. Здійснена оцінка впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення регіонів, яка виявила досить високий рівень цього впливу.

Estimation of intellectual capital of regions of Ukraine on the basis of computation of integral indexes of intellectual capital of regions is carried out. The groups of regions of Ukraine after the level of development of intellectual capital are selected. Estimation of influencing of intellectual capital on socio-economic development and life standards for people of regions is carried out, and it exposes the enough high level of this influencing.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, регіон, соціально-економічний розвиток, якість життя.

Key words: intellectual capital, region, socio-economic development, life standards for people.

ВСТУП

В умовах переходу суспільства до інформаційної економіки вирішальним фактором розвитку виступають уже не природні, матеріально-речові ресурси, а інтелектуальний капітал. В інформаційній економіці виробництво і використання знань стає провідним чинником економічного розвитку та якості життя населення, а всі сектори економіки стають наукомісткими.

Для управління інтелектуальним капіталом на регіональному рівні виникає необхідність оцінки інтелектуального капіталу регіонів і його впливу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення регіонів.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важлива роль у розробці теоретичних проблем інтелектуального капіталу належить таким відомим вченим, як Г. Беккер, Д. Белл, П. Дракер, Л. Едвінссон, І. Роос, М. Кастельс, Р. Райх, Т. Сакайя, Т. Стюарт, М. Мело-

ун, М. Армстронг, П. Пільцер, О. Тоффлер, А. Туроу, С. Хантінгтон, Т. Шульц, Ф. Фукуяма, Л. Абалкін та ін. Українські вчені також почали працювати над цим питанням в 90-х роках минулого століття. Значний вклад у розробку методологічних засад інтелектуального капіталу зробили О.Ю. Амосов, В.К. Врублевський, В.М. Геєць, О.А. Грیشнова, М.І. Долішний, А.М. Колот, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, В.М. Новіков, О.Ф. Новікова, В.В. Онікієнко, П.М. Цибульов, А.А. Чухно.

Проте, регіональні аспекти формування і функціонування інтелектуального капіталу досліджені недостатньо. Оцінка інтелектуального капіталу регіонів України з урахуванням усіх його складових (людський, соціальний та організаційний капітал) поки що не проводилась. Також недостатньо досліджений вплив інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення регіонів України.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета статті — оцінка інтелектуального капіталу регіонів України та його впливу на соціально-економічний розвиток і якість життя населення регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Чинники формування інтелектуального капіталу можна поділити на три групи: соціально-економічні, науково-технологічні та організаційно-правові.

Соціально-економічні чинники формування інтелектуального капіталу включають загальний рівень соціально-економічного розвитку, демографічні чинники, розвиток освіти і науки, культури, якість життя населення та інші чинники. Однією з головних проблем соціально-економічного розвитку України є недосконалість структура економіки, де все ще переважають традиційні галузі. Роль високотехнологічних галузей, які і забезпечують розвиток інтелектуального капіталу, залишається невисокою.

Важливим індикатором соціально-економічного розвитку країни є структура зайнятості. Серед показників структури зайнятості населення особливого значення в умовах інформаційної економіки набуває частка працівників, які займаються обробкою інформації. У США цей показник у 2008 р. перевищував 50% і він постійно зростає [2]. Це один із головних чинників формування інтелектуального капіталу, адже він визначає частку інтелектуальної складової ВВП. В Україні цей показник поки що невисокий.

Демографічні чинники, як правило, обмежують розвиток інтелектуального капіталу в Україні. Від початку 90-х років минулого століття триває процес депопуляції населення України. Оскільки головними носіями інтелектуального капіталу є люди, зменшення кількості населення веде до втрат інтелектуального капіталу в даний період і значних обмежень для його розвитку у майбутньому.

У розвитку освіти України спостерігаються позитивні тенденції: зростають витрати на освіту і освітній рівень населення. Однак разом зі зростанням кількості студентів не забезпечується належна якість вищої освіти і її відповідність вимогам ринку праці.

Науковість ВВП в Україні постійно знижується: в 1997 р. вона становила 1,36%, а в 2006 р. — 1,0%. У провідних країнах світу — США, Японії, Франції — цей показник досягає майже 3%. Кошти, спрямовані на розвиток науки в нашій країні, використовуються нерационально, що слід визнати головною причиною невідчутного її впливу на розвиток національної економіки [6, с. 15].

Науково-технологічні чинники формування та розвитку інтелектуального капіталу включають загальний технологічний рівень економіки, науково-дослідну базу, залучення і використання сучасних технологій. Технологічний рівень економіки України

залишається переважно низьким, особливо в основних експортних видах економічної діяльності (чорна металургія, хімічна промисловість). Причиною цього є спрямування прибутків таких підприємств переважно не на технологічну модернізацію, а на інші цілі.

На жаль, такий чинник, як підвищення рівня інноваційності виробництва, в Україні ще й досі не став визначальним у зростанні сукупної факторної продуктивності капіталу та праці [7, с. 15].

Організаційно-правові чинники формування інтелектуального капіталу включають існуючу нормативно-правову базу, розвиток організаційних форм наукової діяльності, розвиток венчурного капіталу та безпосередню державну підтримку.

Венчурний капітал в Україні перебуває на початковій стадії розвитку, але вже зараз демонструє високу динаміку розвитку. В Україні склалися сприятливі умови для розвитку венчурного капіталу: високий освітньо-кваліфікаційний рівень населення, науково-дослідна база, значна кількість малих і середніх підприємств. На початок 2008 року в Україні зареєстровано понад 600 венчурних фондів [5].

Структура інвестицій в українську економіку відображає її сировинний характер і не сприяє формуванню інтелектуального капіталу та становленню постіндустріальної економіки. Так, відповідно до наявних статистичних даних, 75% інвестицій надходять на підприємства 3-го технологічного укладу (традиційні сектори промисловості), 20% — 4-го укладу, 5% — 5-го укладу, який і визначає становлення постіндустріальної економіки [8, с. 267]. Це означає, що лише 5% інвестицій стимулюють формування і розвиток національного інтелектуального капіталу України. Крім того, іноземні інвестиції в інтелектуальний капітал України характеризуються високим рівнем ризику, що пов'язаний із недосконалим інституційним середовищем.

Розвиток інтелектуального капіталу сильно залежить від наявних можливостей для його відтворення. Б.М. Данилишин і В.І. Куценко вважають, що основним джерелом відтворення інтелектуального потенціалу є розвиток усіх ланок освіти, перша серед яких — система дошкільного виховання [3, с. 18]. Окрім освіти, елементами відтворення інтелектуального капіталу є охорона здоров'я, культура, умови проживання і відпочинку населення, соціальні зв'язки, фінансування науково-інноваційної діяльності.

Серйозною проблемою є невідповідність інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу України. Фахівці оцінюють інтелектуальний потенціал України у 138 млрд дол. [4, с. 71]. Однак в економічному розвитку цей потенціал слабо використовується. Його трансформація в інтелектуальний капітал є ключовою передумовою перетворення України на високорозвинену державу.

Серед трьох складових інтелек-

Таблиця 1. Вартісна оцінка інтелектуального капіталу України, 2008 рік

	Доходи населення, млн грн. / рік	Вартість людського капіталу, млн грн.	Вартість інтелектуального капіталу, млн грн.	Вартість інтелектуального капіталу у розрахунку на одну особу, грн
Україна	856633	21415825	46354600	1007359
АР Крим	31537	788425	1706548	868030
Вінницька	25942	648550	1403788	848210
Волинська	14897	372425	806115	776604
Дніпропетровська	69683	1742075	3770725	1121905
Донецька	92797	2319925	5021483	1121117
Житомирська	20157	503925	1090747	845541
Закарпатська	16289	407225	881439	708552
Запорізька	35800	895000	1937229	1067344
Івано-Франківська	20445	511125	1106331	801108
Київська	31554	788850	1707468	990411
Кіровоградська	15681	392025	848539	830273
Луганська	40241	1006025	2177543	939000
Львівська	42885	1072125	2320617	910045
Миколаївська	20053	501325	1085119	910335
Одеська	39871	996775	2157522	903106
Полтавська	27460	686500	1485931	987329
Рівненська	16964	424100	917965	796844
Сумська	20080	502000	1086580	923177
Тернопільська	15257	381425	825595	756732
Харківська	51708	1292700	2798052	1011223
Херсонська	16451	411275	890206	812232
Хмельницька	20858	521450	1128680	843556
Черкаська	20529	513225	1110877	854519
Чернівецька	12402	310050	671104	742372
Чернігівська	18383	459575	994751	892154
м. Київ	112097	2802425	6065855	2193006
м. Севастополь	6612	165300	357792	941558

туального капіталу лише людський капітал піддається наблизеній вартісній оцінці, водночас оцінити у грошових показниках організаційний і соціальний капіталі — проблематично. Тому здійснити наблизену вартісну оцінку інтелектуального капіталу України та її регіонів можливо на основі вартісної оцінки людського капіталу і його частки у інтелектуальному капіталі регіону, розрахованої методом експертних оцінок.

Дослідники людського капіталу пропонують підходи до його вартісної оцінки і роблять спроби оцінити сучасний людський капітал України. Наприклад, В.П. Антонюк розрахувала загальну вартість людського капіталу України 2-ма різними методами. При розрахунках за показником споживчих витрат вартість нагромадженого потенційного людського капіталу України у 2005 р. становила 2,195 трлн. грн., а при розрахунках методом капіталізації заробітків вартість нагромадженого людського капіталу — 1,902 трлн. грн. [1, с. 83—88]. Достатньо близькі результати розрахунків двома методами свідчать про доцільність використання і подальшого удосконалення цих методів.

Для проведення вартісної оцінки людського капіталу ми обрали дохідний метод, який базується на показнику сукупних доходів населення, що

враховує не лише зарплату, а й інші джерела доходів. Доходи населення розглядаються як основний результат використання людського капіталу. Відповідно до розробок Світового банку, річний знос людського капіталу розглядається на рівні 4%. Отже, загальна вартість людського капіталу України (табл. 1) у 2008 р. становила 21,416 трлн. грн. Якщо врахувати, що в нашому дослідженні частка людського капіталу в інтелектуальному капіталі регіону становить 0,462, загальна вартість інтелектуального капіталу України у 2008 р. — 46,355 трлн. грн., а в розрахунку на одну особу — 1007,4 тис. грн. Найвищий обсяг накопиченого інтелектуального капіталу — у м. Київ, Донецькій, Дніпропетровській і Харківській областях.

Однак, розглянутий метод, як і інші методи вартісної оцінки, дозволяє лише наблизено оцінити стан інтелектуального капіталу регіону, адже не усі його елементи піддаються вартісній оцінці.

Ми пропонуємо методику розрахунку інтегрального індексу інтелектуального капіталу на основі використання 20 статистичних показників, об'єднаних в інтегральні індикатори складових інтелектуального капіталу: людського, соціального та організаційного капіталу. Система показників обрана на основі запропонованої нами

Таблиця 2. Індекс інтелектуального капіталу регіонів України, 2008 рік

Області (адміністративно-територіальні одиниці)	Індекси складових інтелектуального капіталу			Індекс інтелектуального капіталу	Ранг за індексом інтелектуального капіталу
	Людський капітал	Соціальний капітал	Організаційний капітал		
Україна	0,438	0,411	0,289	0,385	
АР Крим	0,351	0,390	0,148	0,296	19
Вінницька	0,325	0,432	0,252	0,326	12
Волинська	0,309	0,526	0,069	0,283	21
Дніпропетровська	0,468	0,339	0,394	0,416	3
Донецька	0,413	0,357	0,388	0,393	4
Житомирська	0,278	0,482	0,087	0,264	26
Закарпатська	0,304	0,410	0,095	0,262	27
Запорізька	0,440	0,321	0,308	0,372	5
Івано-Франківська	0,304	0,482	0,169	0,302	16
Київська	0,294	0,449	0,159	0,287	20
Кіровоградська	0,276	0,424	0,184	0,280	22
Луганська	0,358	0,341	0,245	0,319	14
Львівська	0,384	0,453	0,252	0,358	8
Миколаївська	0,272	0,414	0,341	0,325	13
Одеська	0,324	0,365	0,275	0,318	15
Полтавська	0,410	0,425	0,270	0,370	6
Рівненська	0,351	0,462	0,101	0,298	18
Сумська	0,414	0,406	0,205	0,347	10
Тернопільська	0,363	0,523	0,209	0,351	9
Харківська	0,502	0,423	0,609	0,518	2
Херсонська	0,270	0,359	0,209	0,271	25
Хмельницька	0,331	0,447	0,063	0,273	24
Черкаська	0,340	0,425	0,147	0,299	17
Чернівецька	0,358	0,453	0,225	0,338	11
Чернігівська	0,313	0,420	0,118	0,276	23
м. Київ	0,751	0,480	0,923	0,744	1
м. Севастополь	0,416	0,398	0,250	0,360	7

розгорнутої структури інтелектуального капіталу:

— людський капітал:

1) знання і здібності, навички — кількість працівників, які підвищували кваліфікацію, на 1000 населення; кількість фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, на 1000 населення;

2) здоров'я — кількість лікарів на 10 тис. населення; кількість ВІЛ-інфікованих на 100 тис. населення; захворюваність на активний туберкульоз;

3) культурно-психологічні якості — відвідування закладів культури та мистецтва; кількість церков і релігійних організацій в розрахунку на 1 млн населення;

4) мобільність — рівень прийому працівників; кількість працівників, які навчалися новим професіям, на 1000 населення;

— соціальний капітал:

1) соціальне середовище — активність виборців; кількість зареєстрованих злочинів у розрахунку на 1000 населення;

2) соціальні мережі — кількість об'єднань громадян у розрахунку на 1000 населення;

3) доступ до систем зв'язку — кількість абонентів мережі "Інтернет" на 1000 населення; кількість абонентів

мобільного зв'язку на 1000 населення;

— організаційний капітал:

1) інфраструктурний капітал — кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи в розрахунку на 1 млн населення; фінансування інноваційної діяльності в розрахунку на 1 млн населення;

2) інноваційний капітал — кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в розрахунку на 1 млн населення; кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в розрахунку на 1 млн населення;

3) капітал інтелектуальної власності — кількість отриманих охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності в розрахунку на 1 млн населення.

Вагові коефіцієнти складових інтелектуального капіталу були розраховані на основі методу експертних оцінок.

Для оцінки впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення регіонів у нашому дослідженні необхідно розрахувати індекси цих показників. Для оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону у нашому дослідженні доцільно буде використати тільки економічні показники. Соціальні та екологічні показники

включені у категорію "якість життя". Тому ми пропонуємо наступну систему показників соціально-економічного розвитку регіону:

1) валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу;

2) інвестиції в основний капітал у розрахунку на одну особу;

3) економічна активність населення, % населення у віці 15—70 років.

Для розрахунку інтегрального показника якості життя населення ми обрали наступну систему показників:

1) матеріальний добробут — витрати населення у розрахунку на одну особу; забезпеченість населення житлом;

2) охорона здоров'я — очікувана тривалість життя при народженні;

3) освіта — частка штатних працівників із вищою освітою;

4) суспільне середовище — кількість розлучень на 1 тис. населення; рівень безробіття;

5) екологічні умови — викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на 1 особу.

Регіональний розподіл індексу інтелектуального капіталу (табл. 2) характеризується значною нерівномірністю.

Відповідно до розрахованого індексу інтелектуального капіталу регіони України можна поділити на 4 групи за рівнем розвитку інтелектуального капіталу:

1) високий — м. Київ;

2) середній — Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька і Полтавська області;

3) нижчий середнього — м. Севастополь, Львівська, Тернопільська, Сумська, Чернівецька, Вінницька, Миколаївська, Луганська та Одеська області;

4) низький — Івано-Франківська, Черкаська, Рівненська, Київська, Волинська, Кіровоградська, Чернігівська, Хмельницька, Херсонська, Житомирська і Закарпатська області, АР Крим.

Отже, беззаперечним лідером за рівнем розвитку інтелектуального капіталу є м. Київ, що зумовлено унікальною концентрацією в ньому економічного, науково-освітнього, духовного потенціалу України. Найвищі показники рівня розвитку інтелектуального капіталу після м. Київ — у східних регіонах і суміжній з ними Полтавській області. Слід зазначити, що в цих регіонах високі показники 2 складових: людського та організаційного капіталів. Саме ці регіони, як правило, характеризуються найвищим рівнем економічного розвитку та потужним науковим комплексом, що і є основними чинниками їх високих позицій за рівнем розвитку інтелектуального капіталу.

До регіонів з низьким рівнем розвитку інтелектуального капіталу належать окремі західні, центральні й південні регіони, що переважно характеризуються невисоким рівнем економічного розвитку. Причинами цього, як правило, є проблеми соціально-економічного розвитку. Окремо слід виділити фактор великих міст: у всіх регіонах з низьким рівнем розвитку інтелектуального капіталу відсутні міста з

людністю понад 500 тис. осіб, що виступають важливими центрами накопичення інтелектуального капіталу в інших регіонах.

Аналіз впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів дозволяє виявити досить високий рівень цього впливу. Коефіцієнт кореляції між індексом інтелектуального капіталу та індексом рівня соціально-економічного розвитку регіонів — 0,795, що свідчить про високу тісноту зв'язку. Усі регіони з найвищими показниками інтелектуального капіталу належать до регіонів з найвищими показниками соціально-економічного розвитку. М. Київ посідає 1 місце як за рівнем розвитку інтелектуального капіталу, так і за рівнем соціально-економічного розвитку. Низькому рівню розвитку інтелектуального капіталу найчастіше відповідає і низький рівень соціально-економічного розвитку. Один із яскравих винятків у цій закономірності — Тернопільська область, яка за індексом інтелектуального капіталу входить до першої половини регіонів, але остання за рівнем соціально-економічного розвитку. Майже протилежна ситуація у Київській області. Подібні розходження можуть бути спричинені економічною ефективністю використання інтелектуального капіталу.

Необхідно відмітити, що в більшості регіонів показники інтелектуального капіталу хоч і низькі, але не сильно відрізняються між собою. Тому відсутня група регіонів з дуже низьким рівнем розвитку інтелектуального капіталу, що могло б бути серйозною загрозою для національної безпеки.

Аналіз впливу інтелектуального капіталу на якість життя населення регіонів дозволяє виявити значний рівень цього впливу. Коефіцієнт кореляції між індексом інтелектуального капіталу та індексом якості життя населення регіонів — 0,587, що свідчить про середню тісноту зв'язку між ними. Якщо розглянути вплив інтелектуального капіталу на окремі складові якості життя населення регіонів, то цей вплив простежується щодо освіти (коефіцієнт кореляції — 0,738) і охорони здоров'я (коефіцієнт кореляції — 0,426), а вплив на інші складові статистично не виражений. Тому доцільно розглядати якість життя як єдину категорію.

Розрахунок індексу інтелектуального капіталу в розрізі економічних районів (табл. 3) дає можливість більш наочно оцінити регіональні відмінності рівня розвитку інтелектуального капіталу. Крім того, виділення економічних районів частково згладжує значні регіональні відмінності, викликані дуже високими показниками окремих регіонів (дуже часто таким регіоном є м. Київ). Нами обрано концепцію економічного районування України, запропоновану Ф.Д. Заставним, яка передбачає виділення 9 економічних районів.

Відповідно до розрахованого індексу інтелектуального капіталу економічні райони України можна поді-

Таблиця 3. Індекс інтелектуального капіталу економічних районів України, 2008 рік

Економічні райони	Індекси складових інтелектуального капіталу			Індекс інтелектуального капіталу	Ранг за індексом інтелектуального капіталу
	Людський капітал	Соціальний капітал	Організаційний капітал		
Україна	0,438	0,411	0,289	0,385	
Донецький	0,394	0,351	0,339	0,367	4
Карпатський	0,346	0,451	0,197	0,323	5
Північно-Західний	0,331	0,493	0,086	0,291	9
Північно-Східний	0,477	0,421	0,466	0,461	2
Подільський	0,337	0,459	0,178	0,315	6
Придніпровський	0,458	0,333	0,329	0,389	3
Причорноморський	0,330	0,383	0,239	0,313	7
Столичний	0,595	0,514	0,568	0,568	1
Центральний	0,312	0,425	0,163	0,291	8

лити на 4 групи за рівнем розвитку інтелектуального капіталу:

- 1) високий — Столичний і Північно-східний райони;
- 2) середній — Придніпровський і Донецький райони;
- 3) нижчий середнього — Карпатський, Подільський і Причорноморський райони;
- 4) низький — Центральний і Північно-західний райони.

Отже, за рахунок високих показників м. Києва Столичний район посідає 1 місце за рівнем розвитку інтелектуального капіталу, незважаючи навіть на те, що Житомирська, Київська і Чернігівська області належать до групи регіонів з низьким рівнем його розвитку. Північно-східний район належить до регіонів з високим рівнем розвитку інтелектуального капіталу не лише за рахунок високих показників Харківської обл., але й завдяки відносно високим показникам Полтавської і Сумської областей. Останні місця Центрального і Північно-західного районів зумовлені, окрім інших причин, і відсутністю в них міст з населенням понад 500 тис. осіб, які є основними центрами розвитку інтелектуального капіталу.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на певну недостатність статистичних показників для оцінки окремих елементів інтелектуального капіталу, розрахований його інтегральний індекс дає можливість врахувати усі основні аспекти його функціонування.

Проведена оцінка дозволила виявити значні регіональні відмінності рівня розвитку інтелектуального капіталу України.

Інтелектуальний капітал сильно впливає на соціально-економічний розвиток (коефіцієнт кореляції — 0,795) та якість життя населення (коефіцієнт кореляції — 0,587) регіонів України. Слід відзначити, що сила впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення регіонів є вищою, ніж сила впливу окремих його складових (людського, соціального та організаційного капіталів). Отже, ка-

тегорія "інтелектуальний капітал" є цілісною категорією і має практичний зміст. Тому ефективне управління інтелектуальним капіталом регіонів є важливою умовою підвищення якості життя населення.

Література:

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія / В.П. Антонюк / НАН України. Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2007. — 348 с.
2. Гужва В.М. Інформаційні системи в міжнародному бізнесі [Електронний ресурс] / В.М. Гужва, А.Г. Поштейов. — Режим доступу: <http://www.library.if.ua/book/81/5697.html>.
3. Данилишин Б.М. Відтворення інтелектуального потенціалу у контексті розвитку знаннєвої економіки / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко // Вісник НАН України. — 2004. — № 7. — С. 15—24.
4. Данилишин Б.М. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 71—79.
5. Нежиборець В.І. Венчурне інвестування в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс] / В.І. Нежиборець // Офіційний веб-сайт Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Академії правових наук України. — Режим доступу: <http://www.ndiiv.org.ua/index.php/2009-05-25-13-09-10/266-2009-10-07-11-27-58>.
6. Онікієнко В.В. Розвиток національної інноваційної системи на етапі становлення в Україні постіндустріального суспільства / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — 65 с.
7. Могілат І. Продуктивність праці, продуктивність капіталу та сукупна факторна продуктивність: динаміка і фактори впливу на них / І. Могілат, Н. Горшкова, С. Кожем'якіна // Економіка України. — 2009. — № 8. — С. 14—16.
8. Україна у вимірі економіки знань / За ред. В.М. Гейця. — К.: Основа, 2006. — 592 с.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2010 р.